

mény szinte mindig ugyanaz. Nagy hatalmak oldvalvizein evezve, remények után csalódás következik. Ezt olvashatjuk ki Ullein-Reviczky Antal írásából is. Maga sem gondolta, hogy a Nyugat így magára hagyja Magyarországot. Úgy vélte, hogy a náci elnyomástól megszabadított ország önálló útra léphet. Csalódnia kellett! De hogy ezt 1944-ben még mennyire nem hitte, álljon arra itt példaként könyvéből egy hosszabb passzus: „A véres nyilas rezsim idején egy magyar zsidó fiatalember, miután sikerült megszöknie Szálasi koncentrációs táborából, vagyis a halál előszobájából, kalandos vándorlás után teljes épességben megérkezett Svédországba. Nyomban felkeresett, s elbeszélvén kálváriáját, elmondta, hogy akkor szenvedett a legkeservesebben, amikor Lengyelországból Magyarországra vonult vissza a magyar hadsereg, s ő egy zsidó munkásszázadva volt beosztva. 'Egyet nem értek – mondtam én neki -: hát azon a hosszú visszavonuláson nem volt alkalmuk, önnek meg a barátainak átmenni az oroszokhoz?' 'Dehogynem, uram – válaszolta –, alkalmunk bőven lett volna, hisz senki se törődött már velünk.' 'Hát akkor? Nem akarták megtenni?' – faggattam tovább. 'Az igazat megvallva uram, csakugyan nem akartunk – felelte –, mert rettenetesen féltünk az oroszoktól.'

Elképedtem. Félték az oroszoktól! Hogy egy magyar tiszt féljen tőlük – már amennyire egy katonának egyáltalán félnie szabad – azt még megértem; hogy egy közönséges honvéd, aki mident elhisz, amit mondanak neki, rettegjen tőlük, hagyján; de hogy egy munkásszázados zsidó a náci rezsim idején inkább eltűnjön minden szenvedést és megaláztatást, mintsem hogy megadja magát az oroszoknak, akik bizonyára tárt karokkal fogadták volna, ez nem fért a fejembe. Később, amikor többet tudtam meg róla, hogy miként is ment végbe az ország felszabadítása, ifjú zsidó honfitársam különös vallomása egyre kevésbé látszott érthetetlennek...

Ez a részlet arra is tanulságul szolgálhat, hogy sokan úgy vélték, a nyugati demokráciákkal szövetségben – partnerség Sz. S. – lévő diktatúra arca megváltozhat. Ők is tévedtek. Így vajon ki hozhat ítéletet azon politikusok és katonák fölött, akik valamennyien egyet akartak, egy nagyobb, jobb és szebb Magyarországot. Ezt ki a németek, ki a nyugati hatalmak, ki az oroszok oldalán vélte elérhetőnek. Azt hiszem, valamennyiüket csalódás érte.

Ullein-Reviczky Antal egyike volt azoknak, akik megpróbálták a történelem viharos tengerén hánykódó hajót révbe juttatni. Nem sikerült nekik. Nem a kormányoson és a matrózokon múlt, hogy a hajó sziklának csapódott, sokkal inkább a tengerek urán, aki a hullámokat és a vihart irányítja.

(Ullein-Reviczky Antal: Német háború – orosz béke. Budapest, 1993. Európa Könyvkiadó.)

SZAKÁLY SÁNDOR

1100 esztendő

Megújuló történelem

Írta és szerkesztette *Hegedűs László*, akiről jó tudnunk, hogy az 1956-os forradalom alatti – és leverése utáni – tevékenysége miatt életfogytig szóló börtönre ítélték olyan perben, amelyben öt halálos ítéletet szabtak ki. 1963-ban amnesztiával szabadult. Nagy Imre temetésének egyik vezetője, később egy ideig a *Történelmi Igazságtétel Bizottság* ügyvezető elnöke volt. Költő, a *Littera GMK* vezetője, nagy gyakorlattal bíró kiadványszerkesztő, a kötet az ő esztétikus és didaktikailag praktikus tipográfiájával jelent meg.

Az „írta és szerkesztette” esetünkben a rádióműsorok némelyikének előállítási módját idézi: „összeállította és az összekötő részeket írta”, valamint azt a tevékenységet, amelynek révén valaki mély történelmi munkásságot tankönyvvé egyszerűsít. Nem akármilyen né, hiszen egyetlen kötet fogja át a magyarság történetét, és ezzel azt is elárultuk, hogy a kötet címe csak az államiság tartamára utal, holott a kezdetektől (az uráli nyelvcsalád-

tól) ismerteti a magyar történelmet. Mindössze 98 oldalas kötetben, ami nemcsak a könyv tananyagkénti felhasználhatóságát célozza, hanem egyszersmind arra bírja esetleges felhasználóját, hogy igénye szerint egyes részeknek másutt is utánanézzon.

Anélkül, hogy tankönyvvé akarnám nyilvánítani Hegedűs munkáját, hasznos segédanyagként való használatát – egyúttal mindenki általi olvasását – célszerűnek látom az alábbiak miatt.

Elsősorban azért, mert ami a történelem menetének lényege, szikáran és (csaknem) hiánytalanul megvan benne. Az ősidőktől a rendszerváltozás első hónapjaiig ismerteti a magyar történelmet olyan módon, ahogyan – életkorunktól függően – apáink, nagyapáink tanulták: időtállóan, mivel amennyiben pártosnak mondható, annyiban a történelmünk során megmutatkozott magyar érdekek szempontjából tárgyalja nemzeti múltunkat. Egyetértve *Glatz Ferenc* történettudomány-értelmezésével: nem visszamenőleges ítékezés a könyv, hanem annak bemutatása, mely lehetőségek közül mit választottak eleink (és közelmúltunk) politikai irányítói, s mi készítette őket éppen arra a választásra. Mint ilyen természetes kritikája a legutóbbi évtizedek – hazai – történelemoktatásának.

Más tekintetben is kritikai munka: nem vész el a részletekben, ami egyfajta különlegesség, ezt a gyakorlat igazolja. Akár önmagunkból kiindulva megállapíthatjuk, hogy amit érettségivel bezárólag tanulni, tanítani lehetett, rengeteg fölös ismeretet tartalmazott, és aki nem maradt történelem szakos középiskolai tanár, a nem különösebben logikus ismerethalmaznak zömét elfelejtette. Ízlés dolga, én örülök, ha nem terhelnek szükségtelen, a lényegét gyakorta elfedő részismeretekkel: a felejtés nem szelektál.

Anélkül, hogy használati tanácsot kínálnék e könyvhöz, az látszik a legcélravezetőbbnek, hogy ezzel kezdjük a magyar történelemmel való ismerkedést: a könyv logikája ad annyi alapot, hogy azon állva előhívódjanak, akár a tankönyvek egyazon sűrűségű eseménytömegéből is, a meghatározó momentumok. Ez természetesen arra is jó, hogy a történelem mozgásának logikáját, illetve megismerésének logikusságát is észrevehesük. Az így építkezett tanulás – vagy csak érdeklődő olvasgatás – után ismételt elolvasott könyv a bevésődött ismeretek rendszerének megjegyzését segíti.

Hegedűs László a szó bevett értelmében nem történész, nagy tudású, hatalmas műveltségű ember, aki – a piaristáknál szerzett alapok után – közvetlenül *Bibó Istvántól* tanult politikai filozófiát és politikatörténetet akkor, amikor ezen kívül elsősorban nyelvtudásának és irodalmi ismereteinek fejlesztésére volt a legtöbb és legnagyobb lehetősége. Cellatársai (közember előtt *Bibón* kívül a legismertebbek *Donáth Ferenc* és *Göncz Árpád*) a világ bármelyik egyetemén jólmenő tanszéket alapíthattak volna.

Szemléletének két meghatározóját, a piarista oktatókart és a „börtöntanszéket” egészítik ki forrásai. Közöttük minden bizonnyal *Balanyi György*, a századelő meghatározó, hatalmas tudású történésze, aki rangjaiból csak egyet használt: kegyesrendi tanár. Mindmáig mellőzött, el- és agyonhallgatott életműve pótolhatatlan hiány a mai műveltségünknek. Az *1100 esztendő* háromnegyede *Balanyira*, vagy/és kongeniális elmékre támaszkodik. Ennek persze az a következménye, hogy a világos, tiszta világképű könyv amellet, hogy – főként a kezdetek vonatkozásában – a kereszténység felvételének meghatározó szerepét szem előtt tartja a nemzet sorsának alakulásában, ragaszkodva e logikához azt is bemutatja, mennyire érdekelte a keresztény Európát a védelmét kényszerűen magára vállaló keresztény ország sorsa mindaddig, amíg a törökök Bécs ellen nem fordultak. Egyetlen rövid, világos alfejezetből kitűnik, amit évtizedek óta – bár lehetett volna – kellő hangsúllyal nem emlegetett a tanterv: *Sobieski* seregének hősiességén múlt a császárváros talpon maradása, és e sokk következtében tette meg Európa, amit másfél évszázaddal korábban is megtehetett volna önérdekénél fogva. Ti., hogy lesöpörte a törököt a Balkánig.

Ebben az összefüggésrendszerben nyeri el méltó helyét az erdélyi fejedelmek politikája, és válik világossá, miért kap csak akkora hangsúlyt a reformáció, amennyi egész történelmünk szerkezetében megilleti: nem a kereszténység hitvitái, nem is az „osztályharcok története” volt eminens az ország jövője, illetve léte szempontjából, hanem a török birodalmi terjeszkedés vallási ideológiájának szerepe mindennemű más hittel szemben. A hódítóval és leigázóval szemben közömbös kérdés, hogy keresztény, keresztényen vagy mi másféle a védekezni kényszerülő. Felnőtt olvasó aligha kezd vallási villongásba azért,

mert Hegedűs interpretációjában nem a szét-, hanem az összetartás a fontos, és az egyébként fontos kérdésnek ebben az értelmezésben annyi a jelentősége, amennyit *Illyés Gyulának A reformáció genfi emlékműve előtt* című versében is olvashatunk. Ebben a megvilágításban sokkal plasztikusabbnak tetszik a protestáns Thököly és a katolikus Rákóczi vezette felkelés: rejtettnek hitt mozgatókat világít meg a könyv.

Mindebből katolikus alapvetésű ökumenikus szemlélet világlátása tűnik elő, amelynek korlátatlan elfogulatlansága folytán természetes közvetlenséggel szól a hazai zsidóság jelentékeny szerepéről, és arról a korról, amelyben 346 zsidó család nyert családi nemességet, 28 báróságot és 17 főrendiházi tagságot.

Miközben ezek az adatok őket megillető hangsúlyt kapnak, hiszen az antiszemitizmus és a nacionalizmus – tessék csak *Jókai* zsidó szereplőire gondolni – nem voltak azonosak távolról sem. A magyar függetlenségi törekvések eredményeinek egyik következménye volt a magyarországi zsidóság teljes polgárjogának törvénybe iktatása. (A kérdés úgynevezett kényessége miatt mutatom be ekkora részletességgel *Hegedűs* álláspontjának – és a tényeknek – kapcsolatát.) Az, hogy a későbbiek során az antiszemitizmus és a nacionalizmus közeledett egymáshoz, természetesen magával vonta a zsidóság közeledését az internacionalizmushoz. A könyv erénye, hogy ezzel a kérdéssel – hiszen csak a második világháború után lesz ez avonatközös érdemi összefüggés – a könyv nem foglalkozik. Annál több figyelmet szentel a zsidó honfitársaink kiírtására irányuló bűncselekményeknek.

Mindezekből kiindulva két hiányosságra hívom fel a figyelmet. A Habsburg-uralom idején kialakult rendőrállamot említi ugyan a szerző, de az azt megillető súllyal nem mutatja be, noha hatása és következményei miatt kiemelt alcímei is figyelmeztetnek rá. Későbbi vonzatainak tükrében elsőrendű kérdés csakúgy, mint az a tény, hogy – jellegzetesen parancsuralmi és fensőbbbségi indíttatás következtében – kollektív megítélés következtében termelődött ki mintegy az a kommunista pártarisztokrácia, amelynek „békebűnei” az internacionalizmus jegyében követték el, és indukálták a szubkultúrák egy részében a hazaszeretettel analógiásan összekvert antiszemitizmust anélkül, hogy annak eredeti okai megmaradtak volna.

A kommunista rendőrállam – e logikai rendszerben – bizonyára azért nem kap nyomatékot, amiért (feltehetően monarchista forrás hatására) az osztrák is csak fölszéllel elítélik.

A második világháború utáni források – és tapasztalatok – természetesen nélkülözik az azt megelőzők mélységeit és rendszerezési magasrendűségét. Leíróvá válik a könyv: hiányoznak a tényfeltárások, a mélységben levő mozgatóerőket bemutató velős elemzések, az összefüggéseket magyarázó rövid, világos mondatok, amelyek e szintézis zömének nagyszerűségét eredményezik.

Mindezek mellett felröghatjuk a jól szerkesztett – hiszen óriási anyagból desztillált – kötet fogyatékoságaként a szerkesztés hézagait, amin elsősorban a nyelvezeti egység hiányát értem. Megfelelő háttérismeretekkel bíró olvasót nem zavar, hogy a régiesen – tehát a forrásból változatlanul átvett – *steppe* szó a későbbiekben *sztyeppe* alakkal keveredik, vagy *hongy* *Anonymust* és – szintén a példa okáért – *Janus Pannoniust* tankönyvanyagközületek alapján említi, akár egy magyartanár, holott 1960 óta az automatikusan át- meg átvett ismeretek minimum megkérdőjelezendők.

Ezeken s a hasonlókon az sem enyhít, hogy például *Mikes Kelement* a magyar emigrációs széppróza első alakjaként említi, vagy hogy *Kossuth*, illetve *Széchenyi* és *Deák* ily röviden is dramaturgiai pontossággal illeszkedik végre történelmünkbe.

(Miniszterelnöki Hivatal, 1994)

SZITÁNYI GYÖRGY